

it maybe to the Belarussian elements, that Polish school dominated on Belarussian earth, only so possible Polishness. Belarussian proletarians due to Polish and culture in city Polishness quicker...».

Chronologic scopes of sex – 1919-1921. Years of active military operations of Polish- Soviet war.

Key word: *the Polish-Soviet war, education reform, Belarusian statehood.*

Отримано: 17.04.2014

УДК 94(477.8)«14-16»

О. О. Цебенко

УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ ГЕРБУРТІВ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В XV–XVII ст.

В статті розглянуто важливі політичні події, що охоплюють історичний період від панування польського короля Яна Ольбрахта (1492-1501) до завершення епохи панування короля Сигізмунда III Вази. Безсумнівно ці політичні події відіграли важливу роль в суспільно-політичному житті Речі Посполитої, зокрема, українських земель Галичини та Поділля. Особливо характерним в цей історичний період Речі Посполитої був фактор безкоролів'я, коли рішення всіх найважливіших суспільно-політичних питань життя держави припадали на загальнодержавні шляхетсько-сенаторські з'їзди. Акцентовано увагу на участі представників роду Гербуртів в суспільно-політичному житті Речі Посполитої за більш ніж двохсотп'ятдесятирічний період їх діяльності на Русі, починаючи від надання роду в 1374 р., князем Владиславом Опольським земельних наділів в перемишльській землі аж до смерті останнього представника добромильської лінії Гербуртів Яна Леона в 1631 р. Проаналізовано доступні історичні джерельні матеріали, тогочасні і сучасні літературні твори, які служать джерельною базою для визначення ролі Гербуртів в політичному житті Речі Посполитої кінця XIV- початку XVII ст.

Ключові слова: *молдавські походи, оборона рубежів, період безкоролів'я, вибори короля, шляхетські з'їзди, бунт Зебжидовського.*

Постановка проблеми. Важливу роль в суспільно-політичному житті держави, зокрема українських земель Галичини та Поділля відіграли чисельні представники роду Гербуртів, які вперше фігурують на теренах Галичини в 1374 р. Але це важлива сторінка з історії галицького та подільського краю мало відоме широкому українському читачеві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що українські історики, літератори, дослідники історії Галичини та Поділля не приділили належної уваги політичній діяльності представників роду Гербуртів на українських землях Речі Посполитої XV-XVII ст. За висловлюванням лауреата Національної премії імені Т.Г. Шевченка Галини Пагутяк, що навіть серед фахівців давньої української літератури і історії рід Гербуртів невідомий, бо нецікавий.

Польська історіографія приділяє відповідну увагу політичним подіям періоду XV-XVII ст. Тут насамперед слід згадати літературні твори Л. Базиліва «Starania Batorego o korone», Я. Пульковського «Sprawy wojenne Batorego», К.Лепши «Walka stronnictw w piewszych latach panowania Zygmunta III», Ф. Прохаска «Woewodztwa ruskie wobec rokoczu Zebrzydowskiego», Р. Гейденштейн «Zycie J.Zamoyskiego, kanclerza I hetmana», Ф. Прохаска «Rokocz lwowski w r.1537». Але подана література надає дуже мало інформації про участь представників роду Гербуртів в згаданих подіях. Викликає зацікавлення праця О. Лащинської «Rod Herburtow w wiekach szednich», в якій автор коротко інформує про участь представників роду Гербуртів в політичних подіях до середини XVI ст. Тому в процесі даних досліджень довелося вдаватися до пошуків додаткових джерел.

Формування мети статті. Метою даної статті є висвітлення участі представників роду Гербуртів у важливих політичних подіях в Речі Посполитій в період XV-XVII ст. Необхідно підняти з забуття діяльність роду, який протягом двохсотп'ятдесятирічного періоду відіграв важливу роль в суспільно-політичному житті українських земель, зокрема Галичини та Поділля.

Історичний період від початку панування польського короля Яна Ольбрахта (1492–1501) до завершення епохи панування короля Сигізмунда III Вази (1587–1632) охоплює багато історичних подій, важливих в суспільно-політичному житті Корони Польської, Речі Посполитої і зокрема в житті представників роду Гербуртів. На початку XVI ст. при частих набігах татарської орди важливим була організація охорони рубежів Речі Посполитої. Важливу роль в політичному житті Речі Посполитої в XVI ст. відігравали шляхетські конфедерації – політичні об'єднання шляхти в державі. Характерним для періоду безкоролів'я було те, що, незважаючи на відсутність короля, рішення всіх найважливіших суспільно-політичних питань життя Речі Посполитої припадало на загальнодержавні шляхетсько-сенаторські з'їзди. Не можна проминути увагою затяжну Лівонську війну (1558–1583), що велася російською державою за території в Прибалтиці і вихід до Балтійського моря, щоби прорвати блокаду з боку держав Лівонської конфедерації, Швеції, Данії, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Рішення Берестейської унії 1596 р, невиконання королем Сигізмундом III Вазою вимог православного духовенства і народу привело їх до участі в рокоші Зебжидовського. Не менш важливою подією було антиурядове і антишляхетське повстання козаків під проводом Северина Наливайка.

Тому важливо розглянути роль представників роду Гербуртів у зазначених подіях.

На початку XVI ст. важливим питанням було охорона кордонів Речі Посполитої від набігів татарської орди.

Такий власне характер охорони кордонів мав замок в Олеську, що знаходився у 1512 р. в руках львівського хоружного Фридерика Гербурта (1494-1519). Другий замок Фридерик мав в Підкамені, де під захистом мурів засновано містечко [10, IV, 10774].

У 1519 р. 20-тисячна кримська орда знову вторглася на Галичину, грабуючи Руське, Белзьке і Люблінське воєводства.

Посполите рушення («служба земська») з Волині під проводом князя Острозького та коронні війська на чолі з великим коронним гетьманом Миколаєм Фірлеєм зустріли татар під спаленим Сокалем. Серед руїн Сокаля 2 серпня 1519 р. відбулася битва, у якій татари здобули перемогу. У цій битві смертю хоробрих загинув Фридерик Гербурт [9, с.214].

Від самого початку свого перебування в Польщі королева Бона Сфорца Арагонська старалася здобути сильні політичні позиції. Одним з прихильників і радників королеви Бони був краківський воєвода, львівський і руський староста Миколай Гербурт (1482-1555), виконував функції намісника королівських лісів і комісара по розмежуванню королівських маєтків. При виконанні своїх обов'язків був дуже енергійний [12, IX.446].

В період правління польського короля і великого князя литовського Сигізмунда I Старого і королеви Бони відбулися події, пов'язані з виступом – протестом – рокошем (бунт, польської шляхти, зібраної для походу на Молдову під Львовом 1537 р. Абсолютистські нахили Сигізмунда I Старого привели до його конфронтації з прибічниками езекуційного руху.

Миколай Гербурт (1482-1555) добре проявив себе на королівському дворі, тут 16.04.1537 р. отримує дуже перспективне львівське старство. В часи львівського рокошу 1537 р. підтримав короля, перебував у львівському замку і займався зміцненням його безпеки [12, IX.447].

Рокошани виклали свої вимоги в поданні і передали його королю. Боротьба закінчилася компромісом на пйотрковському (1538) та краківському (1538–1539) сеймах. Король зобов'язався не видавати законів без згоди сейму та не заперечувати проведення вільної елекції. Миколай Гербурт (1482-1555) 1538 р. на пораду короля Сигізмунда I Старого зміцнив мури львівського замку [3, III.19].

Як відомо, вальний сейм – найвищий законодавчо станово-представницький орган (парламент) Корони Польської і Речі Посполитої у XV–XVIII ст. Політична роль і законодавчі функції вального сейму зазнавали змін на період «безвладдя», коли влада переходила до так званої каптурової конфедерації. Шляхетська конфедерація (лат. *confoederatio* – спілка, об'єднання) – тимчасові політичні об'єднання шляхти в Речі Посполитій, які брали на себе функції державної влади або домагалися від центрального уряду задоволення своїх станових вимог [5, V.110].

У період безкоролів'я у всіх воєводствах створювалися каптурові конфедерації з власними судами (каптурові суди), які об'єднувалися в генеральну каптуру (генеральну конфедерацію). На чолі держави як тимчасовий правитель (*interrex*) ставав примас (гнєзненський архієпископ). Характерним для періоду безкоролів'я було також те, що рішення всіх найважливіших суспільно-політичних питань життя Речі Посполитої припадали на загальнодержавні шляхетсько-сенаторські з'їзди.

7 липня 1572 р. на Підляшші помер польський король Сигізмунд II Август. Його смерть відкривала період великої суспільної і політичної кризи. 11 липня 1572 р. сандомирський воєвода Петро Зборовський закликав шляхту сандомирської землі до активної участі в Ловицькому з'їзді. Скликання з'їзду в Ловичу у володіннях гнезненського архієпископа переконливо свідчило про інтереси примаса Якуба Уханського – швидкими діями забезпечити собі титул інтеррекса і провідну роль в новій політичній ситуації. 14 липня 1572 р. в Кракові під керівництвом краківського воєводи Яна Фірлея розпочався з'їзд маłopольської шляхти. Краківський воєвода постановив скликати загальний з'їзд польської шляхти і сенаторів в Книшині.

Наступав черговий етап боротьби за владу. Примас Якуб Уханський бойкотував рішення Краківського з'їзду. Відомо, що Миколай Гербурт (1524–1593) прислухався до заклику примаса з Ловіча 14.07.1572 р. щодо охорони закріплених за ним міст і кордонів Речі Посполитої [12, IX.447].

Засідання сенаторів і шляхти в Книшині розпочалися 25 серпня 1572 р. і закінчилося прийняттям шести основних постулатів. Надію на стабілізацію політичного становища в Речі Посполитій давав лист з Великопольщі за підписом краківського єпископа Карнковського, в якому книшинський з'їзд визнавався коронним. Варто також звернути увагу на те, що з'їзд прийняв важливі постанови в сфері оборони і закордонної політики. Вже незабаром, у жовтні 1572 р. відбувся черговий з'їзд коронних сенаторів у містечку Каски поблизу Ловіча. На цьому з'їзді прийнято важливі рішення про скликання конвокаційного сейму у Варшаві на початку 1573 р., а також визначено примаса, гнезненського архієпископа Якуба Уханського інтерреksom. З'їзд сенаторів в Касках прийняв також постанову про забезпечення охорони кордонів держави з метою запобігання втручання сусідніх держав у внутрішні справи Речі Посполитої в період безкоролів'я.

Ян Гербурт (1524–1577) став життєво потрібний в часі безкоролів'я завдяки своєму правничому досвіду. З'їзд сенаторів у Книшині (31.08.1572) і в Касках (1.11.1572) призначив його до комісії, яка мала зайнятися приготуванням проектів установчих реформ, корегуванням права. Належав до спільноти восьми сенаторів, які мали осмислити свободи запевнення спокійного проходження елекції і публічної безпеки. Під час елекції входив до складу комісії, скликаної для корегування права (6.04.1573). Разом з братом Станіславом Гербуртом (1524-1584) 14.05.1573 р. був делегатом до керівника іновірців, краківського воєводи Яна Фірлея, з метою прилучення його до прихильників примаса [12, IX.440].

22 лютого 1574 р. французький принц Генрик Валуа був коронований у Вавельській катедрі у Кракові на польського короля. Отримавши звістку про смерть короля Франції Карла IX, Генрик Валуа 18–19 червня 1574 р. подався до Франції поборотися за корону держави. Після від'їзду польського короля Генрика Валуа Станіслав Гербурт 28 липня 1574 р. підписав конфедерацію руського воєводства

ва, а 27 серпня 1574 р. був разом з братом Яном Гербуртом серед п'яти єпископів, п'яти воевод і п'яти каштелянів, які випустили «Відозву, аби був збережений суспільний мир» [14, IX.451].

Як вже згадувалося вище, в період безкоролів'я важливу роль відігравали каптурові суди. Були узаконені на з'їзді польських сенаторів у Касках в жовтні 1572 р. і діяли впродовж усього великого безкоролів'я 1572–1575 рр. У воеводствах (землях) Речі Посполитої місцеві каптурові конфедерації створювали воеводські каптурові суди. Судочинство в каптурових судах здійснювалося колегіально воеводами, каштелянами та іншими урядовцями [4, IV.97]. Як свідчать історичні матеріали, Станіслава (1524-1584), Яна (1524-1577), Миколая (1544-1602) та Миколая (1524–1593) Гербуртів 28 лютого 1575 р. шляхта вибрала одними з каптурових суддів генерального суду руського воеводства [14, IX.441, 449, 451].

В існуючій ситуації, гнєзненський архієпископ, примас Польщі Якуб Уханський скликав на 12 травня 1575 р. з'їзд в Стенжиці. З'їзд сенаторів проходив в період 12 травня – 4 червня 1575 р., і як свідчать матеріали, не прийняв жодних рішень. Дійшло, однак, до загострення суперечок між габсбурзьким та антигабсбурзьким таборами. Польський примас Якуб Уханський, отримавши підтримку серед сенату, оголосив друге безкоролів'я.

Прихильники Габсбургів (примас Уханський, більшість сенаторів) висловлювалися за кандидатуру Максиміяна II. В опозиції до цієї кандидатури була шляхта, але вона не мала відповідної кандидатури. Представника з династії «П'яст» бачив на троні Ян Замойський. Розглядалися також кандидатури Яна III Вази, його сина Сигізмунда Вази і Стефана Баторія. Під час стенжицького з'їзду Ян Гербурт (1524-1577) багаторазово брав участь у делегаціях, які старалися переламати опір представників Литви проти постанов конвокації і нахилити їх до поєднання з польськими колами. Елекція принесла суперечку між ним і руською шляхтою, так як в супереч ухвалі вишенського сеймику, висловився за габсбурзьку кандидатуру, враховуючи традиції взаємних стосунків, навіть в галузі права. Натомість був противником тих кандидатів, яких підтримувала Туреччина. Станіслав Гербурт (1524-1584) 21 листопада 1575 р., дотримуючись ухвали вишенського сеймику, висловлювався за кандидатуру з династії П'ястів. Домагався швидкого завершення виборів короля, переживаючи за послаблення Польщі через довге безкоролів'я і пов'язану з цим можливістю інтервенції сусідніх держав. Не витримав однак напевно під впливом брата Яна у дотриманні лояльності до ухвал вишенського сеймику Станіслав Гербурт дотримувався думки, якщо добро держави буде цього вимагати, очоче згодиться на кандидатуру П'ястів, але вже 8 грудня 1575 р. перебував у делегаціях сенаторів, які мали відтягнути голоси депутатів від П'ястів на користь кандидатури імператора Максиміяна II Габсбурга.

Погади Миколая Гербурта (1524–1593) на особи претендентів на королівський трон на протязі двох безкоролів'їв не є відомими. Можна, однак, припустити, що з погляду свого визнання в

суспільстві був на противагу до своїх старших братів неприхильним до габсбурзької кандидатури. Але у виборі Стефана Баторія також не брав активної участі, тому не заслужив собі на аванс в урядовій кар'єрі [14, IX.447, 451].

На елекційному сеймі суперечки тривали до 12 грудня 1575 р., коли примас Якуб Уханський під натиском папського нунція Вінценто Лауро оголосив вибір Максиміліана II Габсбурга на короля Польщі і Великого князівства Литовського. Ян Гербурт (1524–1577) був одним з тих, хто 28 листопада 1575 р. був противником швидкого оголошення примасом Максиміліана II польським королем без урахування поглядів противників. Для цього ввійшов в склад кількох сенаторських делегацій, що старалися об'єднати шляхту навколо прихильників імператора. Коли зрештою дійшло до подвійної елекції, Ян Гербурт разом з братом Станіславом і подільським воєводою М. Мелецьким становили нададі підпору щораз слабшого на Русі табору прихильників Габсбургів. Станіслав Гербурт старався відтягнути намір примаса Якуба Уханського оголосити Максиміліана II Габсбурга королем. Мав ще надію, що вдасться дійти до згоди між прихильниками різних кандидатур. Але коли зрештою примас наполіг на своєму, а руська шляхта почала вимагати, щоб Станіслав висловився, чи відбулося це за його і брата Яна згодою, отримала 13 грудня 1575 р. відповідь: «Багато сенаторів були на засіданнях відсутні» [14, IX.441, 451]. Тим не менше, 31 грудня 1575 р. підписав декрет вибору короля і був призначений до групи сенаторів, які мали вітати імператора на кордоні.

Але в цей період зміцніло становище Стефана Баторія в польському суспільстві. Прихильники Стефана Баторія 18 січня 1576 р. скликали під Єнджейовим спільний з'їзд, який розпочався на початку лютого 1576 р. До Єнджейова прибули делегати від імператора, які висловлювалися за коронацію не Максиміліана II Габсбурга, а австрійського ерцгерцога Ернеста Габсбурга. До Єнджейова прибув також посланець Стефана Баторія Геронім Філіповський. З'їзд 1 лютого 1576 р. підтвердив обрання королем Баторія і призначив термін коронації на 4 березня.

Незважаючи на те, що прихильників кандидатури Максиміліана II Габсбурга на Русі ставало щораз менше, Ян Гербурт (1524–1577) разом з братом Станіславом (1524–1584) і М. Мелецьким перебували в їх шеренгах і всупереч ухвалі вишенського сеймику не взяли участі в єнджейовському з'їзді [14, IX.441].

Другий загальношляхетський з'їзд в період між єнджейовським з'їздом і коронацією Стефана Баторія і Анни Ягеллонки був скликаний примасом Якубом Уханським на 28 лютого 1576 р. в Ловічу. В універсалі примас звернувся із закликом до всіх громадян Корони Польської і Великого князівства Литовського прибути на з'їзд для затвердження кандидатури імператора Максиміліана II Габсбурга на польський трон. Максиміліан II Габсбург, впевнений у своєму виборі, відмовився навіть вислати свого представника на з'їзд в Ловічу. Частина сенаторів, що брала участь в номінації Максиміліана II Габсбурга, не прибула на з'їзд в Ловічу,

надсилаючи лише листи, в яких закликали до згоди з прихильниками вибору Баторія. Як свідчать історичні документи, саме так поступили брати Станіслав і Ян Гербурти [14, IX.441].

Враховуючи однак можливість перешкоди з боку імператора в прибутті Стефана Баторія до Польщі, самі ще не перейшли на бік Баторія. Тим часом імператор власне їм запропонував затримати Стефана Баторія, що направлявся до Польщі. Але Станіслав і Ян Гербурти відмовилися в обережно зредагованому Яном листі, а незабаром привітали Баторія в Ярославі і Вишні.

1 травня 1576 р. куявський єпископ Станіслав Карнковський, надав шлюб Анні Ягеллонці і Стефану Баторію, а потім коронував пару. Новий король приступив до переговорів з противниками з метою визнання своєї влади, що принесло сподіваний ефект. Гербурти однозначно перейшли на бік Стефана Баторія, прибувши на коронаційний сейм. Ян Гербурт став надзвичайно потрібний королеві в переговорах з опонентами нунцієм: Лаурео, пріамом Уханським і воєводою Мелецьким [14, IX.441].

Своїм вторгненням у Лівонію Росія зачіпала торгові інтереси ряду європейських держав. Присутність Росії в Лівонії задіяла складну загальноєвропейську політику, порушуючи баланс сил на континенті.

Для подальшого ходу Лівонської війни серйозні наслідки мало об'єднання у 1569 р. в одну державу Річ Посполиту Польського королівства і Великого князівства Литовського.

Обрання королем семгородського князя Стефана Баторія, означало поновлення війни Польщі з Росією [6, VI.202]. Стефан Баторій активно почав підготовку до вступу у Лівонську війну проти Росії [14, IX.441].

У 1578 р. польська армія під керівництвом Баторія вступила у Лівонську війну, перейшла в наступ і зайняла Венден (1578), Полоцьк (1579), Соколу, Велиж, Великі Луки.

Миколай Гербурт (1544–1602) ще в 1569 р. присвятився військовій службі і розпочав її як ротмістр оборони рубежів Речі Посполитої. До цього його зрештою схилив факт багаторазового спалення татарськими загонами його родинного Дедилова. Як військовий ротмістр, брав участь у московській компанії 1579 р. і з цього приводу 20.05.1579 р. король звільнив його до кінця війни від обов'язку ставати перед судами [14, IX.449]. В 1580 р. відновилися воєнні дії. Польські війська захопили Усвят, Острів, взяли в облогу Псков. Також 1580 р. Миколай Гербурт брав участь у поході Баторія і напевно за отримані у війську заслуги став після 3.04.1581 р. галицьким підкоморієм [14, IX.449].

Невдача під Псковом застала Баторія піти на мирні переговори. В січні 1592 р. в Ямі Запольській біля Пскова було заключено 10-річний мирний договір. Ям Запольський договір – мирний договір, що завершив Лівонську війну 1558–1583 рр. Мирні переговори велися за посередництвом папського легата Антоніо Пассевіно.

Після смерті польського короля Стефана Баторія (1576–1586) на 30 червня 1587 р. було скликано елекцію вільну поголовну

біля Віслиці під Варшавою. Відбувалася вона в конфліктах між Яном Замойським, що підтримував кандидатуру Вазів і родом Зборовських, який висловлювався за вибір кандидата з роду Габсбургів. Ще в 1586 р. канцлер Ян Замойський збільшував коло своїх прихильників, серед яких перебував руський воєвода Миколай Гербурт (1544–1602). Ян Замойський вважав його своєю людиною, томо 1586 р. старався для Гербурта посаду старости в Тлумачі (24.03), а в наступному – подільського воєводи (21.10). Коли однак Миколай Гербурт не захотів посади воєводи без староства, Замойський просив підканцлера Барановського про вирішення цього питання на найближчому сеймі. В часі конвокаційного з'їзду протівники Замойського під приводом оборони краю хотіли позбавити його посади коронного гетьмана. Так як канцлер мав бути в цей період у Варшаві, його прихильники погодилися тільки на посаду заступника і рекомендували на цей пост Гербурта як відповідальну людину. Форсоване призначення на посаду Миколая Гербурта вдалося не тільки завдяки його військовому досвіду, але також через те, що жодної плями в його біографії не було. Замойський погодився на кандидатуру Гербурта, від нього однак вимагалася складання присяги. В часі безкоролів'я йому заборонялося проявляти будь-яку прихильність до претендентів на престол [14, IX.441].

На віслицькому з'їзді 19 серпня 1587 р. більшість зібраних польських депутатів разом з інтеррексом, примасом Станіславом Карнковським завершила вибір – новим королем став 21-річний шведський королевич Сигізмунд, син Яна Вази і Катерини Ягеллонки. Однак кілька днів пізніше, 22 серпня опозиція об'явила польським королем ерцгерцога Максиміліана II Габсбурга.

Перемиський каштелян Миколай Гербурт (1524–1593) в січні 1585 р. ввійшов до сенату як галицький каштелян, а 1.04.1585 р. призначений до молдавської комісії. Важливу політичну роль відіграв Гербурт тільки після смерті Баторія, як один із керівників руської шляхти. Переживаючи за безпеку кордону, запротестував 16.05 проти рішення взяти участь в елекції посполитим рушенням. 20.09.1586 р. підписав рішення вишенського сеймику про збройний похід під Віслицю. 5.11 скликав вишенський сеймик, який під його і Я. Соліковського керівництвом висловився проти коронації двох претендентів і постановив збройний похід під Жешів. Туди 2.12 вирушають нейтралісти під керівництвом Гербуртів для охорони правопорядку, порушеного домовою війною. Тут була затверджена конфедерація, на чолі якої став Гербурт [14, IX.448].

Львівський хорунжий Ян Гербурт (1540–1607) під час елекції і після неї був одним з прихильників нейтральної позиції. Підписав 20.09.1587 р. рішення вишенського сеймику про збройне вирушення під Віслицю. В грудні цього ж року брав участь у з'їзді руської шляхти в Жешуві, яка протестувала проти Віслицьких ухвал, а zarazом проти визнання Максиміліана королем. Був обраний одним із керівників конфедерації [14, IX.442].

Проте результати виборів мала розв'язати сила і рішення прихильників окремих кандидатів. 27 грудня 1587 р. у Вавельській

катедрі Кракова Ваза був коронований на короля Польщі гнєзненським архієпископом Станіславом Карнковським. Однак коронація Сигізмунда III Вази не завершила конфлікт при виборі короля. Гетьман великий коронний Ян Замоїський став на бік короля і 28 січня 1588 р. під Бичиною завдав остаточного удару військам Максиміяна II Габсбурга і його прихильників. Сам ерцгерцог потрапив у полон і був ув'язнений у Красноставі. Львівський хорунжий Ян Гербурт (1540–1607) після коронації Сигізмунда III Вази проголошував на Русі нейтральні гасла, а в січні 1588 р. керував з'їздом руської шляхти у Львові [14, IX.443].

Навіть після коронації Сигізмунда III Вази, львівський з'їзд 1.01.1588 р., керований Яном і Миколаєм Гербуртами, проходив в нейтралістичному напрямі, не визнаючи ні короля, ні його противника, що Миколай Гербурт задокументував. Відмовляється 13.01.1588 р. від каштелянської посади з'їзду тієї шляхти, яка вагалася, чи не висловитися краще за кандидатуру Максиміяна Габсбурга. Однак перемога під Бичиною розв'язала конфлікт і Миколай Гербурт 14.03 ліквідував конфедерацію, а нейтралісти визнали Сигізмунда III Вазу [14, IX.449]. Після обрання польським королем Сигізмунда III Вази представники роду Гербуртів продовжували відігравати важливу роль в суспільно-політичному житті Речі Посполитої.

Так, Миколай Гербурт (1524–1593) 2 січня 1587 р. був обраний шляхтою руського воєводства одним з каптурових суддів [14, IX.449], а Яна Гербурта (1544–1607) у 1589 р. – депутатом на трибунальські суди [13, IX.443]. Миколай Гербурт (1544–1602) з невідомих причин був підданий баніції 24 січня 1589 р. Король радив шляхті львівського староства допомогти старості Юрію Мнішхові виконати вирок. Але очевидно справа була залагоджена мирним шляхом, так як Миколай Гербурт і надалі виконував свої функції. В загостреному конфлікті між королем Сигізмундом III Вазою і канцлером Яном Замоїським повністю перейшов на бік Замоїського, і відповідно, впливав разом з Станіславом Жолкевським на рішення руської шляхти [14, IX.449]. Ян Щасний Гербурт був в цей період гарячим прихильником Яна Замоїського. В 1590 р. підтримує своїм авторитетом королівського секретаря, дипломата і політика підготовлену з ініціативи Яна Замоїського ухвалу про виключення австрійського ерцгерцога Максиміяна II Габсбурга в майбутньому від можливості бути кандидатом на польський трон.

В зв'язку з вираженим зближенням короля Сигізмунда III Вази з Габсбургами швидко вирисувався конфлікт між королем і канцлером. Коли з'їзд шляхти в Коли прийняв ухвали, що зміцнювали позиції короля в конфлікті з канцлером, Ян Щасний Гербурт намагався поєднати Яна Замоїського з провідником прихильників короля примасом Карнковським, а також і з самим королем [12, IX.443].

Після отримання інформації, що польський король Сигізмунд III Ваза веде переговори з австрійським ерцгерцогом Ернестом Габсбургом про уступлення йому польського трону, польська шляхта вимагала розпочати дізнання короля по цьому питанню, або провести так звану інквізицію. Ян Щасний Гербурт відносно

вираженого зближення короля з Габсбургами зайняв негативну позицію і взяв участь в Єнджейовському з'їзді. На з'їзді польська шляхта погрозувала детронізацією короля Сигізмунда III Вази.

Під кінець XVI ст. надзвичайно важливим питанням було створення європейського союзу держав проти Туреччини. Це питання гостро стояло на спеціально скликаному загальношляхетському з'їзді в Кракові після завершення вального сейму у Варшаві 1596 р. (26.03–13.05). Габсбурги, користуючись з посередництва папського легата Ерика Гаєтано, надалі намагалися закликати Річ Посполиту до союзу проти Туреччини. Але ця ініціатива представників Священної Римської імперії не знайшла підтримки на з'їзді в польської шляхти і сенаторів, серед яких був і Ян Щасний Гербурт [12, IX.443].

В 1594 р. почалися заворушення і в самій Речі Посполитій – повстання Северина Наливайка 1594–1596 рр. Найпомітнішими подіями цих років були молдавські походи козаків 1594–1595 рр., соціально-становою боротьба восени 1595 р. – взимку 1596 р., а також каральна експедиція польського війська навесні 1596 р. Об'єктивно діяльність козацтва мала антишляхетський і антиурядовий характер. У лютому 1596 р. королівське військо під командуванням Станіслава Жолкевського розпочало каральних похід проти козаків. Як свідчать історичні матеріали, у цьому поході брали участь Ян Щасний Гербурт і руський воєвода Миколай Гербурт. 28 лютого 1596 р. в с. Мацієвичі біля с. Острополя на Хмельниччині відбувся перший в історії бій між козаками і урядовими військами, в якому загін С. Наливайка зазнав часткових втрат. В середині травня польське військо переправилося через Дніпро, наздогнало та розгромило повстанців під Лубками на р. Солониця [7, VII.164–165].

Ось як описує завершальну битву польський історик, юрист і дипломат Рейнгольд Гейденштейн (1553–1620): коронне військо розташовалося навколо козацького табору, оточивши козацьке військо. Поляки стали трьома загонами в такому порядку: з одного боку став Струсь із Ружинським, Вишневецьким, Хоткевичом та іншими; з другого боку розташувався Жолкевський з Яном Щасним Гербуртом, Ковачевським, Рурським, Сладковським, Тарновським, угорцем Лепшеном, трьома Потоцькими, Зебжидовським, князем Порицьким, Даниловичем, Миколаєм Гербуртом, двома Тшерембськими, Плесневським, Улесницьким і князем Огінським; з третього боку стала звичайна варта переважно з дрібною, але кінною шляхти [8, с.125].

Незважаючи на поразку, повстання сприяло зростанню козацтва та утвердженню традицій визвольної боротьби проти Речі Посполитої.

Ян Щасний Гербурт, залишаючись католиком, не схвалював ополячення українського населення після Берестейської унії 1596 р. Якоюсь мірою з такими поглядами пов'язана і його участь у рокоші Зебжидовського – бунті польської шляхти проти ультракатолицького короля Сигізмунда III Вази. Це було виявом нової ситуації в Речі Посполитій, де релігійної і політичної толерантності

ті ставало щораз менше. Ян Щасний Гербурт в період підготовки рокошу був ще на боці короля, відкривав йому замисли і плани Зебжидовського [12, IX.444].

Прелюдією до загально шляхетського повстання, бунту опозиційної шляхти під керівництвом краківського воєводи Зебжидовського став вальний сейм у Варшаві 1606 р. Поряд з Варшавою в Стенжиці був скликаний загально шляхетський з'їзд. Ян Гербурт (1540–1607) відіграв важливу роль в період рокошу, у якому брав участь з самого початку, навіть скоріше, ніж до нього приєднався Ян Щасний Гербурт. Він був обраний маршалком з'їзду в Стенжиці, керував його засіданнями та дебатами [13, IX.443].

Коли в ході варшавського сейму польський король Сигізмунд III Ваза відмовився задовольнити вимоги, викладені польською шляхтою, стенжицький з'їзд ухвалив скликати черговий загально шляхетський з'їзд в Любліні. Тут опозиція планувала прийняти рішення щодо такого вираженого конфлікту між королем і суспільством.

Люблінський з'їзд підготував акт, в якому висловлено незадоволення політикою короля і його урядовців. Люблінський з'їзд не проминув увагою вимог православних депутатів. Ян Гербурт (1540–1607) в ході люблінського з'їзду 8 червня 1606 р. зачитав листи Миколая Зебжидовського і підписав універсал, що закликав до бунту. На з'їзді проголосив також кілька промов, спрямованих проти Австрії і єзуїтів [13, IX.443].

Але король відхилив вимоги шляхти і почав збирати з'їзд своїх прихильників в Віслиці під охороною кварцяного війська на чолі з гетьманом С. Жолкевським.

Король разом із своїми прихильниками в розробленому проекті конституції прийняв цілий ряд вимог рокошан. Він таким чином зумів перетягнути на свій бік більш помірковану частину шляхти.

Серед рокошан православні депутати належали до правого, менш опозиційного крила і рокошовий рух використовували як засіб тиску на королівських урядовців для вирішення своїх власних питань [2, VI.575–581].

Львівський хорунжий Ян Гербурт брав участь у з'їзді під Сандомирком в серпні і вересні 1606 р., підписав конфедерацію і проголосив кілька промов. Це надало йому великої популярності, а його промови знайшли визнання, що підкреслює рокошова поезія [13, IX.443].

Ян Гербурт (1568–1626), кам'янецький каштелян, скальський староста, в часи рокошу був монархістом і став на бік короля [12, IX.445].

Король наданням перемишльського староства Адамові Стадницькому відкинув від себе Яна Щасного Гербурта, який перейшов на бік рокошан і перебував на сандомирському з'їзді.

Недотримання королем угоди зміцнило настрої рокошан. Я.Щ. Гербурт як прихильник безкомпромісної боротьби з королем, належав до анархічного крила рокошан, репрезентованого Дяблом Стадницьким [12, IX.444].

Як тільки віслицькі угоди були запропоновані на розгляд сандомирського з'їзду, більш помірковані елементи з-поміж ро-

кошан почали переходити на бік короля. Невелику частину непримиренної шляхти без труднощів розігнало кварцяне військо в жовтні 1606 р. Але опозиційний рокошовий рух відновився в наступному році. Коли сейм у Варшаві (7.05–16.06.1607) завдяки королівським прихильникам не задовольнив домагань суспільства, сеймова опозиція приєдналася до рокошу. В результаті сейм прийняв конституцію в інтересах православних, яка мала увінчати десятирічну сеймову боротьбу православної церкви за відновлення своїх прав [2, VI.575-581].

Тріумф православних не був ані повним, ані певним. Конституція сейму 1607 р. опиралася на віслицькі угоди. Рокош в Речі Посполитій продовжувався, а це привело до збройного конфлікту. Ян Щасний Гербурт разом з Дяблом Стадницьким у травні 1607 р. проводили військову реквізицію і вербували вояків на користь рокошан. Кварцяне військо розгромило рокошан під Гужевим в липні 1607 р., але провідники рокошу, маючи за собою співчуття і підтримку шляхетського загалу, не припинили боротьби. Вони і в подальшому вимагали виконання рокошових постулатів. Ян Гербурт після битви під Гужевим брав участь в п'ятиособовому посольстві, висланому Янушем Радзивіллою до каштеляна Острозького з проханням бути посередником між воюючими сторонами [13, IX.443].

Після битви під Гужевим Ян Щасний Гербурт направився разом з Янушем Радзивіллою під Люблін, щоб координувати дії рокошан. В часі поїздки до Красностау був 18.07.1607 р. заарештований як один із найважливіших персон рокошу та був засуджений до смерті, від якої врятувало його заступництво великого коронного маршалка Сигізмунда Мушковського. Звільнено його тільки 20.03.1609 р., коли зобов'язався не підбурювати проти короля і до двохрічного домового арешту. Присяга тих зобов'язань відбулася 20.03.1609 р. [12, IX.444].

Король Сигізмунд III Ваза після смерті Яна Замойського став проявляти тягу до абсолютизму, що привело державу на грань громадянської війни. 1609 р. Ваза вмішався у внутрішні розбори московської держави. Король використав проти нього російсько-шведській союз від 28.02.1609 р. як причину до війни і у вересні 1609 р. взяв в облогу Смоленськ, надіючись без особливих ускладнень заволодіти Росією.

Миколай Гербурт, син Миколая Гербурта з Дедилова, як королівський ротмістр брав участь разом із Жолкевським у поході до Москви. Гетьман Жолкевський, уклавши з боярами угоду про царський трон для королевича Владислава, надав урочистостей російському посольству, що направлялося до короля Сигізмунда III під Смоленськ. Учасником посольства був Миколай Гербурт, йому саме Станіслав Жолкевський вручив текст угоди. Ротмістр успішно справився з зобов'язанням, лише в дорозі захворів і скоро після прибуття під Смоленськ, в кінці 1610 р. помер. Жолкевський писав про нього з визнанням [14, IX.450].

Ян Щасний Гербурт після повернення до Добромиля не відрікся від анти королівських висловлювань, на що Сигізмунд III звертав увагу senatorів в листі з-під Смоленська в 1610 р.

В процесі досліджень встановлено, що за двохсотп'ятдесятирічний період перебування представників роду Гербуртів на теренах Галичини та Поділля вони відіграли значну роль у суспільно-політичному житті Речі Посполитої XV-XVII ст. За їх діяльною участю відбувалися всі основні політичні події в житті держави. Особливої уваги заслуговує політична діяльність сенатора, правника, історика Яна Гербурта (1524-1577), сенатора, самбірський і дрогобицький староста Станіслав Гербурт (1524-1577). Своєю політичною діяльністю прославився у віках Ян Щасний Гербурт, який разом з українською православною шляхтою взяв участь в рокоші Зєбидовського і боровся за загальнонаціональну вільність.

На нашу думку, в політичній діяльності роду є ще багато незрозкритих сторінок. Тому вона вимагає подальшого вивчення за участю дослідників галицького та подільського краю.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літопис. – К., 1971. – 46 с.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. – К. : Наук. думка, 1995. – 1025 с.
3. Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 3. – 672 с.
4. Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2007. – Т. 4. – 528 с.
5. Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – 508 с.
6. Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 6. – 784 с.
7. Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – 728 с.
8. Ковальський Н.П. Рейнгольд Гейденштейн и его известия о освободительной борьбе украинского народа во второй половине XV века / Н.П. Ковальський, Ю.А. Мицик // Ковальський Н.П., Мицик Ю.А. Вопросы германской истории и историографии. – Днепропетровск, 1976. – 476 с.
9. Kolankowski L. Polska Jagiellonow: dzieje polityczne. – Lwow, 1936. – 745 с.
10. Matricularum regni Poloniae Summaria. – Warszawa : Wyd. T. Wierzbowski 1 – IV, 1905. – Т. II. – 1450 s.
11. Papee Fr. Jan Olbracht. – Krakow, 1936. – 389 с.
12. Cynarski Stanislaw. Polski slownik biograficzny. – Wroclaw-Krakow-Warszawa, 1961. – Tom IX. – 1025 s.
13. Malecki Jan. Polski slownik biograficzny. – Wroclaw-Krakow-Warszawa, 1961. – Tom IX. – 1025 s.
14. Zelewski Roman. Polski slownik biograficzny. – Wroclaw-Krakow-Warszawa, 1961. – Tom IX. – 1025 s.

О. Цебенко

УЧАСТИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ РОДА ГЕРБУРТОВ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ XV-XVII ВЕКА

В статье рассмотрены важные политические события, которые охватывают исторический период от владения польского короля Яна Ольбрехта (1492-1501) до окончания эпохи владения короля Сигизмунда III Вазы. Безусловно эти исторические события отыграли важную роль в общественно-политической жизни Речи Посполитой, в особенности украинских земель Галичины и

Подолья. Особенно характерным в этот исторический период Речи Посполитой был фактор безкоролевья, когда решения всех наиболее важных общественно-политических вопросов жизни государства принимались на общегосударственных шляхетско-сенаторских собраниях. Акцентировано внимание на участии представителей рода Гербуртов в общественно-политической жизни Речи Посполитой за более чем двохсотпятидесятилетний период их деятельности на Руси, начиная от роду в 1374 году князем Владиславом Опольским земельных наделов в перемишльском земли и до смерти последнего представителя добромильской линии Гербуртов Яна Леона в 1631 году. Проанализированы доступные исторические источники, того времени и современные литературные произведения, которые служат базой для определения роли рода Гербуртов в политической жизни Речи Посполитой конца XIV – начала XVII века.

Ключевые слова: молдавские походы, охрана рубежей, период безкоролевья, избрание короля, шляхетские собрания, бунт Зебжидовского.

O. Tsebenko

PARTICIPATION OF HERBURTS GENUS REPRESENTATIVES IN POLITICAL LIFE OF POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH IN XV–XVII CENTURIES

In the article are considered important political events that embrace a historical period from domination of Polish king Jan Olbracht (1492-1501) before complete of king Sygizmund III Vasa domination epoch. Undoubtedly these political events played an important role in social and political life of Polish-Lithuanian Commonwealth, most of all, Ukrainian lands of Galicia and Podilya. Especially characteristic for this period of Polish-Lithuanian Commonwealth was without the king factor, when decisions of all major social and political questions of the state life were on national noble-senatorial conventions. Attention is accented on participation of Herburt's genus representatives social and political life of Polish-Lithuanian Commonwealth in more than twenty hundred fifty period of their activity in Rus, from the 1374 when the duke Vladyslav Opolsky grant the genus, by the lands in Peremshl district up to the death of Herburt's Dobromil line last representative Jan Leon in 1631. Are analyzed accessible historical spring materials, of that time and modern literary work which serve as a spring base for determination of Herburt role in political life of Polish-Lithuanian Commonwealth in the end of XIV beginning of XVII century.

Key words: Moldavian's hikes, defensive of borders, period without the kings, king election, noble conventions, Zebzhydovski rebelling.

Отримано: 03.09.2014